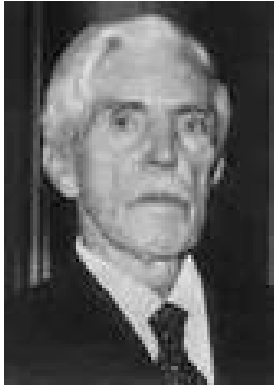

Михайло ДОВБЕНКО, В'ячеслав КОВАЛЬЧУК

Нобелівський лауреат з економіки 1989 року **Трюгве Магнус Ховельмо** (Haavelmo) (1911 – 1999) народився у містечку Скедсмо, що знаходиться неподалік від столиці Норвегії Осло. Після закінчення середньої школи у 1930 році він став

студентом Університету Осло, де вивчав економіку. На формування Ховельмо як економіста, зокрема на його спеціалізацію в області математичної статистики, великий вплив виявив майбутній перший лауреат Нобелівської премії з економіки (1969 року) Рагнар Фріш, який у той час викладав в університеті, одночасно будучи директором Інституту економіки при Університеті Осло. Після одержання диплома бакалавра з політичної економії на запрошення Р. Фріша з 1934 року Ховельмо почав працювати асистентом-дослідником Інституту економіки.

Одержавши стипендію фонду Рокфеллера, у 1939 році талановитий молодий дослідник поїхав на навчання до США, де протягом двох років під керівництвом видатного вченого Дж. Неймана вивчав статистику у Каліфорнійському університеті (м. Берклі). Через війну його перебування у США затяглося на сім років. У квітні 1941 року Т. Ховельмо захистив у Гарвардському університеті (США) докторську дисертацію на тему «Ймовірнісний підхід в економетриці» («The Probability Approach in Econometrics»), яка, хоча й була опублікована лише у 1944 році, отримала високу оцінку наукової громадськості. Дисертаційне дослідження підготувало ґрунт для роботи семінару з економетрики¹, який Т. Ховельмо разом з відомим вченим-економістом Дж. Маршаком організував у Нью-Йорку. Очолюючи семінар, Т. Ховельмо у 1942–1944 рр. одночасно працював статистиком в норвезькій Торговельній місії. У 1945 році він був торговельним аташе посольства Норвегії у Вашингтоні [1, 200].

Протягом року (1946 – 1947 рр.) норвезький дослідник працював у Комісії Коулза з економічних питань, де ідеї його докторської дисертації лягли в основу одного з центральних дослідницьких проектів. Як пізніше згадував Ховельмо, йому пощастило працювати в науковому колективі, який включав видатних економетриків, статистиків і математиків, зокрема й майбутніх Нобелівських лауреатів Т. Купманса, К. Ерроу, Т. Саймона, Л. Клейна.

¹ Наприкінці 30-х – на початку 40-х років ХХ століття економетрика тільки формувалася як наукова економічна дисципліна і зустрічала скептичне ставлення з боку відомих дослідників, зокрема, Дж.М.Кейнса та інших.

У 1947 році Трюгве Ховельмо повернувся на батьківщину. Протягом року він працював керівником відділу міністерства торгівлі, промисловості і фінансів, а в 1948-му перейшов на викладацьку роботу в Університет Осло, залишаючись на посаді професора економіки аж до свого виходу на пенсію у 1979 році. Водночас дослідженнями у галузі економічної теорії Нобелівський лауреат 1989 року Т. Ховельмо займався до самої смерті у 1999 році.

Т. Ховельмо вважають «батьком» сучасної економетрики. Він активно співпрацював з науковим часописом «Економетрика», на сторінках якого опублікував десятки своїх статей [2, 262].

Премія Банку Швеції пам'яті Альфреда Нобеля² була присуджена Трюгве Ховельмо «за з'ясування теорії ймовірності як основи економетрики та за аналіз економічних структур» [4]. Його Нобелівська лекція при врученні премії була присвячена застосуванню економетрики в аналізі держави добробуту.

Крім Нобелівської премії, Т. Ховельмо був удостоєний національної премії Фритзьофа Нансена за видатні дослідження (1970). З 1944 року він був обраний членом Міжнародного економетричного товариства, де у 1957 році став його президентом, а з 1946 року – дійсним членом Інституту математичної статистики. Т. Ховельмо був дійсним членом Норвезької академії наук (з 1950 року), почесним членом Американської економічної асоціації.

Вклад Т. Ховельмо в економічну науку пов'язаний, насамперед, з розробкою методології (загальних принципів) і статистичних методів економетрики. Основоположною тут стала уже згадана докторська дисертація вченого «Ймовірнісний підхід в економетриці» (1944).

До Ховельмо статистичні методи при оцінці фактичних даних в економічному аналізі практично не застосовувалися, цей аналіз ґрунтувався, насамперед, на теорії ймовірностей. У свою чергу, статистичні методи – передусім найпростіший регресивний аналіз – використовувалися, як правило, без врахування теорії ймовірностей. Більшість економістів того часу, включаючи Дж. М. Кейнса, негативно сприймали прагнення економетриків більш інтенсивно задіяти теорію ймовірностей в аналізі емпіричних даних, обґрунтовуючи свою позицію тим, що економічні процеси мають незворотній характер. З іншого боку, провідні економетрики, включаючи Р. Фріша, скептично ставилися до можливості застосування статистичних методів. Питання полягало у встановленні критерію надійності одержаних результатів. Воно було центральним у згаданій праці Ховельмо [3].

Емпірична перевірка економічних теорій виявила дві фундаментальні проблеми, які проаналізував вчений.

Перша проблема полягала у наступному. У зв'язку з тим, що економічні відносини зумовлені діями великої кількості економічних суб'єктів (окремих осіб і фірм), то від теорій, які описують ці економічні відносини, не варто очікувати повної відповідності даним емпіричного аналізу, навіть коли відсутні помилки виміру. Друга проблема полягала у тому, що економісти-теоретики, на відміну від вчених природничих наук, як правило, позбавлені можливості одержувати експериментальні дані, одержуючи підтвердження своїх теорій в результаті

² Так називається Нобелівська премія з економіки.

контрольних експериментів. Дані про економічні зв'язки, які вони отримують, стають результатом великої кількості різноманітних дій і стосунків, що взаємно впливають між собою. Це породжує проблему так званої внутрішньої залежності, яка втілює складності визначення базових економічних відносин на основі доступних для спостереження даних.

Проаналізувавши ці проблеми, Т. Ховельмо здійснив спробу сумістити ймовірнісний і математико-статистичний підходи, обґрунтувавши тезу про те, що для емпіричної перевірки постулатів економічної теорії застосування теорії ймовірностей є не тільки необхідною передумовою, а й безумовною необхідністю. Оскільки економічна теорія має справу не з діями окремих індивідів, а з результатами діяльності і прийняття рішень величезної кількості людей, які господарюють у мінливих під дією часу умовах, то можна зробити відносно прості висновки про ймовірний розподіл цих сукупних відносин. Ховельмо довів: якщо сформулювати теоретичне положення у поняттях теорії ймовірностей, то методи, які використовуються у математичній статистиці, можуть застосовуватися для формулювання точних висновків стосовно базових залежностей, що знаходяться в основі економічних явищ, а також у тестуванні економічних теорій і прогнозуванні економічних процесів.

Проблема взаємозалежності економічних стосунків, коли кожне індивідуальне рішення може розглядатися результатом взаємодії через ланцюжок ринкових відносин безлічі інших індивідуальних рішень, вивчалася Т. Ховельмо при аналізі більшості питань економічної теорії. Він вважав, що кінцевий результат є продуктом великої кількості попередніх випадкових дій господарських суб'єктів, що створює проблеми для емпіричних досліджень. При цьому базове (основне) відношення, що визначально впливає на інші стосунки і залежності, за Ховельмо, не може розглядатися ізольовано від інших, а стає результатом, зумовленим низкою випадкових зв'язків і обставин. Як показав вчений, усе це породжує труднощі насамперед у визначенні специфіки економічних моделей, тобто у виборі із безлічі моделей і систем тих, які можуть пояснити явище, що спостерігається, з точки зору дії ринкового механізму.

Далі Т. Ховельмо обґрунтував важливість вибору низки відносин (залежностей, зв'язків), кожне з яких є максимально незалежним (автономним) і не залежить від змін в інших елементах системи. Зокрема, щоб визначити вплив на особисте споживання зменшення сімейного бюджету внаслідок зростання податків, потрібно виходити з того, що показник схильності до споживання, який використовується в обчисленнях, не залежить від попередньої фіскальної політики. Вибору автономних зв'язків у моделях норвезький дослідник надавав великого значення, пов'язуючи його з достатніми фаховими знаннями та інтуїцією вченого стосовно функціонування основних механізмів економіки.

У 40-х роках минулого століття економістами активно обговорювалася так звана проблема ідентифікації, породжена існуванням великої кількості типів і форм економічних моделей, які можуть використовуватися для пояснення існуючих емпіричних даних. Наприклад, якщо теорія повинна з'ясувати залежність між цінами і обсягами продажів на ринку, то ця залежність (відношення) повинна належним чином ідентифікуватися, тобто точно відобразитися у формі зв'язку між попиту і

пропозицією, який відповідав би визначеній формі ймовірного розподілу. Т. Ховельмо першим дав точне математичне формулювання і вирішення проблеми ідентифікації. Наступний пошук критеріїв ідентифікації та розробка різних аспектів цієї проблеми ґрунтувалися на його основних ідеях, а сам підхід до проблеми було в економічній науці названо «розподілом Ховельмо» [2, 262-263].

Цей підхід передбачає з'ясування дослідником параметрів першочергової важливості і знайдення відповідної інформаційної множинності. Після встановлення останньої для обґрунтування наступних висновків необхідно виявити статистично специфіковану модель – модель, що відповідає вибірковим даним і системі вимірювання, яка використовується для цієї інформаційної множинності. Тоді ця модель і буде описувати «розподіл Ховельмо».

Проблема взаємозалежності економічних стосунків породила проблему «одночасності в оціночних моделях з дещо різними структурними залежностями», як назвав її Т. Ховельмо. Оскільки комбіновані стосунки обмежують можливі варіації змінних у моделі, то ізолювані оцінки індивідуальних відносин можуть бути, на думку вченого, помилковими. У рамках теорії ймовірностей він запропонував узагальнене формулювання і метод виміру цього зміщення в ізолюваних оцінках індивідуальних відносин у взаємозалежній економічній системі. Ховельмо показав, що проблема може вирішуватися шляхом використання методу одночасних оцінок взаємозалежних моделей. Він доводив, що помилкові інтерпретації індивідуальних стосунків не можна уникнути до того часу, поки усі залежності в теоретичній моделі вимірюються одночасно [3].

Ідеї дисертаційної праці Т. Ховельмо отримали свій розвиток у його статтях «Статистичні значення системи одночасних тотожностей» («The Statistical Implications of a System of Simultaneous Equations», 1943) та «Статистичний аналіз попиту на продовольство» («Statistical Analysis of the Demand for Food», 1947, у співавторстві), опублікованих, як і його дисертація (1944), у науковому часописі «Економетрика», а також у дослідженнях, здійснених потому у комісії Коулза, Т. Купмансом, К. Ерроу та іншими.

Працюючи в Університеті Осло, Т. Ховельмо у своїх наукових інтересах зосередився насамперед на питаннях економічної теорії. Він здійснив спробу трансформувати різні компоненти економічної теорії з метою застосування до них новітніх економетричних методів. За Ховельмо, умовою вирішення цього завдання були не стільки додаткові положення стосовно варіативного розподілу, скільки головним чином більш динамічні теоретичні формулювання.

Вклад норвезького вченого в економічну теорію пов'язаний також з дослідженнями в галузі теорії інвестицій і теорії економічного розвитку. Його книга «Нарис з теорії економічної еволюції» («A Study in the Theory of Economic Evolution», 1954) стала одним із перших досліджень можливих причин економічної відсталості окремих країн і регіонів планети, виконаним задовго до того, як інші економісти звернулися до даної проблеми. У цій праці, якій приділялося незаслужено мало уваги, Т. Ховельмо першим виклав неокласичну односекторну модель зростання, створення якої, як правило, пов'язують з іменами Р. Солоу і Т. Свана. Причина, можливо, полягала у тому, що, на відміну від названих вчених, яким властива

лаконічна манера викладу, Ховельмо надто захоплювався описом технічних деталей і розв'язанням безлічі споріднених динамічних моделей, так що не у кожного читача вистачало терпіння, щоб дійти до суті [3].

У книзі «Нарис з теорії інвестицій» («A Study in the Theory of Investment», 1960) Т. Ховельмо намагався поєднати неокласичний підхід до розуміння капіталу з позицією австрійської школи граничної корисності (Е. Бьом-Баверк та інші). Він проаналізував суть розбіжностей в економічній науці 30-х років з питань про капітал як виробничий ресурс і значення фактора часу у виробничому процесі. Центральне місце у даному дослідженні займає питання, якому Ховельмо надавав першорядного значення, про визначення капіталу як ресурсу виробництва. Він вважав, що від визначення цього питання залежить розуміння капіталу у рамках теорії рівноваги, його роль у економічному зростанні і змін у інвестуванні.

Т. Ховельмо вніс вклад у дослідження багатьох інших питань економічної теорії – від аналізу циклічних коливань на макроекономічному рівні і фіскальної політики до теорії цін та історії економічної думки. На жаль, багато його праць опубліковані тільки норвезькою мовою, а тому майже не відомі за межами Норвегії.

Трюгве Ховельмо виявив великий вплив на розвиток економічної науки на своїй батьківщині не лише як вчений-дослідник, але й як талановитий педагог. Протягом 30-річної роботи в Інституті економіки при Університеті Осло він був провідним викладачем економічних дисциплін. Його лекційні курси охоплювали більшість розділів економічної теорії, а для багатьох студентів, аспірантів і викладачів спілкування з видатним економістом виявилися могутнім імпульсом для наступних наукових звершень.

Література

1. Довбенко М. В. Видатні незнайомці. – К.: Академія, 2000.
2. Довбенко М. В. Сучасна економічна теорія: економічна нобелелогія. – К.: Академія, 2005.
3. M. Trygve Haavelmo: A Critical Appreciation // *Scandinavian Journal of Economics*. 1990. Vol. 92. N 1, pp. 17-30.
4. www.peoples.ru/science/economy/trugve_haavelmo.

Редакція отримала матеріал 8 грудня 2008 р.